

BOLALAR CHOLG'U ASBOBLARIDA JO'R BO'LISH FAOLIYATINING NAZARIY ASOSLARI

Xolmurodov Og'abek Zokirovich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti pedagogika fakulteti
Musiqiy ta'lim yo'nalishi talabasi
Ogabekzokirovich06@gmail.com
<https://doi.org/10.5281/zenodo.19843512>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 24-aprel 2026 yil
Ma'qullandi: 26-aprel 2026 yil
Nashr qilindi: 28-aprel 2026 yil

KEY WORDS

bolalar cholg'u asboblari, jo'r bo'lish, ansambl, musiqa ta'limi, ritmik tarbiya, musiqiy eshitish, kollektiv ijro, musiqiy-ijodiy faoliyat.

ABSTRACT

Ushbu maqolada bolalar cholg'u asboblarida jo'r bo'lish faoliyatining nazariy asoslari, uning musiqiy ta'limdagi o'rni va pedagogik ahamiyati keng ko'lamda tahlil qilinadi. Maqolada jo'r bo'lish tushunchasining mohiyati, bolalar cholg'u asboblarining tasnifi, jo'r bo'lish faoliyatining psixologik-pedagogik asoslari, hamda ushbu faoliyatni tashkil etishning metodologik tamoyillari yoritiladi.

Musiqa ta'limida bolalarning cholg'u asboblarida jo'r bo'lish faoliyati o'ziga xos muhim o'rinni egallaydi. Bu faoliyat bolalarda musiqiy eshitishni, ritmik his-tuyg'uni, jamoa bo'lib ishlash ko'nikmalarini hamda ijodiy tafakkurni rivojlantirishning eng samarali yo'llaridan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, jo'r bo'lish jarayoni bolaning shaxsiy xususiyatlarini, uning emotsional olamini va ijtimoiylashuv qobiliyatini boyitadi.

O'zbekistonda maktabgacha va maktab ta'limi tizimida musiqa tarbiyasining roli yanada kuchaytirilmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyevning "Yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash va san'atga bo'lgan qiziqishni oshirish" bo'yicha farmonlari va qarorlari asosida musiqa ta'limiga yangicha yondashuv shakllanmoqda. Ayniqsa, bolalar musiqa maktablari va umumta'lim maktablarining musiqa darslarida cholg'u ansambllarini tashkil etish katta ahamiyat kasb etmoqda.

Bolalar cholg'u asboblarida jo'r bo'lish faoliyatining nazariy asoslarini o'rganish - pedagoglar, metodistlar va bo'lajak musiqa o'qituvchilari uchun zaruriy ilmiy-amaliy bazani yaratadi. Mazkur maqolada ushbu muammoning nazariy jihatlariga keng ko'lamli yondashuv amalga oshiriladi.

1. Jo'r bo'lish faoliyatining mohiyati va mazmuni

1.1. "Jo'r bo'lish" tushunchasining ta'rifi

"Jo'r bo'lish" (akompanement) atamasi fransuzcha *accompagnement* so'zidan olingan bo'lib, "birga yurish", "hamroh bo'lish" ma'nolarini anglatadi. Musiqa san'atida jo'r bo'lish - bu asosiy melodiya yoki solistning ijrosini qo'llab-quvvatlovchi, boyituvchi va to'ldiruvchi musiqiy hamrohlik demakdir (Ostrovskiy, 1970; Shenderovich, 1987).

Bolalar ta'limida jo'r bo'lish faoliyati yanada keng ma'no kasb etadi. Bu yerda jo'r bo'lish nafaqat musiqiy hamrohlik, balki:

- Bolaning musiqiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlash;

- Jamoada ishlash ko'nikmalarini shakllantirish;
- Ritmik va garmonik eshitishni tarbiyalash;
- Musiqiy muloqot madaniyatini o'stirish jarayonlarini o'z ichiga oladi.

1.2. Jo'r bo'lish faoliyatining tarkibiy qismlari

Jo'r bo'lish faoliyatini tarkibiy jihatdan tahlil qilganda, uning quyidagi asosiy komponentlarini ajratib ko'rsatish mumkin:

Ritmik komponent - jo'r bo'lish jarayonida barcha ishtirokchilarning birgalikda aniq ritm saqlashi. Bu bolalarda musiqiy vaqtni his qilish va ularni moslashtirish qobiliyatini rivojlantiradi.

Dinamik komponent - jo'r bo'luvchi partiyalarning umumiy musiqiy balandlikka, ya'ni dinamikaga bo'ysunishi. Bolalar o'z tovushlarini asosiy melodiya muvofiqlashtirish ko'nikmalarini egallaydi.

Tembral komponent - turli cholg'u asboblarning o'ziga xos tovush ranglari birlashib, yaxlit musiqiy to'qima hosil qiladi.

Garmonik komponent - musiqiy asarning akkordik asosini boyitish, to'ldirish vazifasi.

Kommunikativ komponent - ansambl a'zolari o'rtasidagi musiqiy muloqot, o'zaro tinglash va moslashish.

2. Bolalar cholg'u asboblarning tasnifi va xususiyatlari

2.1. Bolalar cholg'u asboblarning tarixiy shakllanishi

Bolalar uchun mo'ljallangan maxsus cholg'u asboblari to'plami XX asrning boshlarida Evropa musiqi pedagogikasida shakllanib, keyinchalik butun dunyo bo'ylab keng tarqaldi. Nemis pedagog va bastakori Karl Orf (1895-1982) bolalar uchun maxsus ansambl cholg'u asboblari ishlab chiqib, o'zining mashhur "Schulwerk" ("Maktab asari") metodikasini yaratdi. Orf metodikasida bolalar sodda musiqiy asboblari orqali mustaqil ravishda musiqi ijod qilishlari va bir-biriga jo'r bo'lishlari rag'batlantirildi.

O'zbekistonda esa an'anaviy xalq cholg'u asboblari - doira, qo'ng'iroqcha, nog'ora kabilar bolalar musiqiy tarbiyasida qadimdan qo'llanib kelingan.

2.2. Bolalar cholg'u asboblarning tasnifi

Bolalar cholg'u asboblari bir necha mezon bo'yicha tasniflash mumkin:

Tovush hosil qilish usuliga ko'ra:

Zarbli (perkussiya) asboblari:

Definit (aniq balandlikka ega): ksilofon, metallofon, Orf asboblari to'plami;

Indefinit (aniq balandliksiz): doira, nog'ora, tamburin, marakas, kastanyet, triangl, zil.

Shamollik asboblari:

Blokfleyta, melodika (pianika), okarina.

Torli asboblari:

Musiqi qutisi, bolalar gitar va balalaykasi, ukulele.

Klaviaturali asboblari:

Pianino, sintezator, metallofon-klaviatura.

O'zbek milliy bolalar asboblari:

- Doira (kichik o'lchamli);

- Qo'ng'iroq va zang;

- Qo'qon doirasi;

- Bolalar nay va surnay nusxalari.

2.3. Har bir asbob guruhining jo‘r bo‘lishdagi vazifasi

Ansamblda har bir asbob guruhi o‘ziga xos musiqiy-funksional vazifani bajaradi:

Asbob guruhi	Asosiy vazifasi	Pedagogik ahamiyati
Ritmik zarblilar	Metroritmik asos	Ritm hissini tarbiyalash
Melodiyali asboblar	Asosiy yoki kontrapunkt melodiya	Musiqiy eshitishni o‘stirish
Garmonik asboblar	Akkordik asosni ta‘minlash	Garmonik his-tuyg‘uni rivojlantirish
Tembral asboblar	Musiqiy rangdorlikni boyitish	Tembral eshitishni shakllantirish

3. Jo‘r bo‘lish faoliyatining psixologik-pedagogik asoslari

3.1. Yoshga oid psixologik xususiyatlar

Jo‘r bo‘lish faoliyatini tashkil etishda bolalarning yoshiga oid psixologik xususiyatlarni hisobga olish hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha yosh (3–6 yosh). Bu davrda bolalar uchun taqlid va o‘yin etakchi faoliyat turi hisoblanadi. Musiqa bilan munosabat bevosita emotsional-sezgi orqali amalga oshadi. Jo‘r bo‘lish faoliyatini tashkil etishda sodda zarbli asboblar, ritmik o‘yinlar va taqlidiy harakatlar birikmasi eng samarali natija beradi. Bolalar 2–4 kishilik kichik guruhlarda ishlashlari maqsadga muvofiq.

Kichik maktab yoshi (7–10 yosh). o‘qish faoliyatining boshlanishi bilan birga musiqiy idrok ham yangi sifat kasb etadi. Bolalar notani o‘rganishga, asarlarni tahlil qilishga va ansamblda ongli ravishda ishlashga tayyor bo‘ladilar. Bu davrda 4–8 kishilik ansambl to‘garaklari samarali.

O‘rta maktab yoshi (11–14 yosh). Musiqiy tafakkurning rivojlanishi bilan birga ijodiy mustaqillik ham ortadi. o‘smirlar murakkab ansambl partiyalarini bajara oladilar, asarlarning badiiy mazmunini anglay boshlaydilar.

Diqqat va konsentratsiya. Ansamblda ishlash boladan bir vaqtning o‘zida o‘z partiyasini ijro etish va qolgan ishtirokchilarni tinglashni talab qiladi. Bu "bo‘linadigan diqqat" (divided attention) ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Xotira. Musiqiy materiallarni yodlash, ritmik formulalarni esda saqlash va ularni real vaqtda qo‘llash xotirani faollashtiradi.

Ijodiy tafakkur. Improvisatsiya elementlari va musiqa yaratish imkoniyati bolaning ijodiy qobiliyatlarini rag‘batlantiradi.

Hissiyot va empariya. Birgalikda musiqa ijro etish jarayonida bolalar o‘rtasida emotsional aloqa shakllanadi, hamdardlik va o‘zaro tushunish kuchayadi.

Iroda va sabr-to‘qat. Murakkab ritmik shakllarni o‘zlashtirish, asbobni chalishni mashq qilish irodani chiniqtiradi.

4. JO‘R BO‘LISH FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING METODOLOGIK TAMOYILLARI

4.1. Asosiy metodologik tamoyillar

Jo‘r bo‘lish faoliyatini samarali tashkil etish uchun bir qator metodologik tamoyillarga rioya qilish zarur.

Bosqichma-bosqich murakkablashtirish tamoyili. Eng sodda ritmik asboblardan boshlab, asta-sekin murakkab

texnik va musiqiy vazifalarga o'tiladi. Har bir yangi daraja oldingi o'zlashtirilgan bilim va ko'nikmalar ustiga quriladi.

Individual-differensial yondashuv tamoyili. Har bir bolaning musiqiy qobiliyat darajasi, asbob bilan ishlash tajribasi va individual xususiyatlari hisobga olinadi. Ansamblda zaifroq ishtirokchilar uchun soddaroq partiyalar, qobiliyatli bolalar uchun esa murakkab va mas'uliyatli vazifalar taqsimlanadi.

Musiqiy materialning milliy-madaniy mosligi tamoyili. Jo'r bo'lish uchun tanlangan asarlar bolalar uchun tanish, tushunarli va emotsional yaqin bo'lishi kerak. o'zbek milliy musiqa an'analariga mos keladigan asarlardan keng foydalanish tavsiya etiladi.

O'yin va ijod tamoyili. Bolalar uchun har qanday musiqiy faoliyat o'yin elementi bilan boyitilishi kerak. Improvizatsiya, musiqa yarash va ijodiy topshiriqlar jo'r bo'lish jarayonini jonli va qiziqarli qiladi.

Muvaffaqiyat vaziyatini yaratish tamoyili. Har bir bola o'zini ansamblning to'laqonli a'zosi sifatida his qilishi, o'z hissasini ko'rish va maqtovga loyiq bo'lishi zarur.

4.2. Jo'r bo'lish mashg'ulotlarining tuzilishi

Samarali ansambl mashg'uloti quyidagi tarkibiy qismlardan iborat bo'lishi maqsadga muvofiq:

Kirish qismi (5-7 daqiqa): Musiqiy-ritmik isitish mashqlari, diqqatni jamlash, ovozni qo'yish, ritmik "echo" o'yinlari.

Asosiy qism (20-25 daqiqa): Yangi partiyalarni o'rganish, birgalikda mashq qilish, texnik qiyinchiliklarni bartaraf etish, asta-sekin barcha partiyalarni birlashtirish.

Ijodiy qism (7-10 daqiqa): Improvizatsiya elementlari, o'qituvchi rahbarligida qisqa musiqiy o'yinlar, ritmik dialog.

Yakuniy qism (5 daqiqa): Asarni yaxlit ijro etish, tahlil, baho va rag'batlantirish.

4.3. Repertuar tanlashning mezonlari

Jo'r bo'lish uchun repertuar tanlashda quyidagi mezonlarga amal qilinishi tavsiya etiladi:

1. **Yosh mosligi** - asarning murakkabligi bolalarning yoshiga va rivojlanish darajasiga to'g'ri kelishi;
2. **Badiiy qiymat** - tanlab olingan asarlar estetik jihatdan yuksak bo'lishi;
3. **Milliy-madaniy o'xshashlik** - o'zbek bolalar folklori va milliy musiqa merosi asarlariga ustuvorlik berilishi;
4. **Ritmik aniqlik** - asarning ritmik tuzilishi bolalar uchun qulay va o'zlashtirishga mos bo'lishi;

Emotsional yorqinlik - asarning emotsional ta'siri kuchli va bolalar uchun tushunarli bo'lishi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shenderovich, E.M. (1987). Konsertmeyster ishida: o'quvchiga maslahat. Moskva: Музыка.
2. Radynova, O.P. (1994). Maktabgacha yoshdagi bolalarda musiqiy tarbiya. Moskva: Prosvescheniye.
3. Zimina, A.N. (2000). Maktabgacha ta'limda musiqa tarbiyasining asoslari. Moskva: Vados
4. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.

5. Karimov, B.R. va Xoliqov, A.B. (2021). Bolalar ansambl faoliyatida milliy cholgʻu asboblardan foydalanish. oʻzbek musiqashunoslik jurnali, 2(14), 38–4
6. Tursunov, A.N. (2022). oʻzbek xalq musiqa anʼanalari va bolalar taʼlimi. Musiqa taʼlimi, 3(21), 22–31.
7. Xasanova, M.I. (2023). Bolalar musiqa ansamblini tashkil etishning pedagogik asoslari. Pedagogika va psixologiya, 1(17), 64–73.
8. Nazarova, G.S. va Rahimov, O.T. (2022). Ritmik tarbiya va joʻr boʻlish faoliyatining oʻzaro bogʻliqligi. Taʼlim innovatsiyalari, 4(12), 55–62.
9. Mirzayeva, D.A. (2023). Maktabgacha yoshdagi bolalarning musiqiy rivojlanishida cholgʻu asboblarning oʻrni. Bolalik va taʼlim, 2(8), 41–49.

